

Jean Baudrillard – reálný únik z hyperreality

Radim Brázda

Jean Baudrillard (1929–2007) byl autorem množství textů, v nichž se zabýval nespočetnými variacemi na téma simulace, hyperrealita, mizení reality, symbolické konfigurace, fikcionalizace, svádění, klamy, chiméry, reverzibilita. 6. 3. 2007 byla o Jeanu Baudrillardovi publikována zpráva, která však byla tradičně reálná, nezavěňala hyperrealitou, nebyla simulací ani chimérou a znamenala jeho nenávratné a reálné zmizení. Jean Baudrillard zemřel 6. března ve věku 77 let.

Nejčastěji byl považován za filozofa, sociologa, kulturního diagnostika, teoretického anarchistu či představitele tzv. katastrofického filozofického diskurzu. Na počátku své myslitelské dráhy měl Baudrillard (stejně jako značná část francouzských intelektuálů) blízko k marxisticky orientované společenské kritice, později však vystupoval jako radikální kritik soudobých společností bez nutnosti nějakého typu ostantativní politické konfese. Filozof Baudrillard byl znám jako účastník diskuzí o poststrukturalismu, filozofické moderně/postmoderně či jako reprezentant konceptu posthistoire, teorie postmoderního fatalismu a především úvah o simulaci, hyperrealitě a „mizení“ skutečnosti. V 60. letech působil jako asistent u neortodoxního marxisty Henri Lefèbvre a pohyboval se v prostředí radikální společenské kritiky v tehdejší Francii. V roce 1968 předložil dizertaci *Le Système des Objets*¹ a v tomtéž roce převzal vedení katedry sociologie na univerzitě Paris-

-Nanterre. Habilitoval se pod mírným institucionálním tlakem (jakým bylo právě působení na univerzitě) až v roce 1987 spisem *L'Autre par lui-même* (Jiné jako stejné).² Odkládání rychlého postupu při získávání akademické graduovanosti by mohlo svědčit o zdráhání vřadit se do oficiálního akademického diskurzu a též o úsilí jít vlastní myšlenkovou cestou bez ohledu na „akademickou čistotu“ publikovaných textů, v nichž nezřídka mísil filozofické myšlenky s literárně poetickými výrazovými prostředky. Baudrillard často přispíval provokativními články do *Le Monde*, publikoval v *Les Temps Modernes*, pracoval rovněž jako redaktor časopisů *Utopie* a *Traverses*. K jeho francouzským filozofickým souputníkům patří (nebo patřili) Paul Virilio (1932), s nímž jej pojil zájem o estetiku mizení, simulace, reverzibilní procesy či vojenství, Michel Serres (1930), Gilles Deleuze (1925–1995), Félix Guattari (1929–1992), Jacques Derrida (1930), Jean-François Lyotard (1924–1998), Edgar Morin (1921) nebo Michel Foucault (1926–1984). Do myšlenkového profilu této řady filozofů prolínaly myšlenky a díla příslušníků předchozí filozofické generace (Georges Bataille, Maurice Blanchot, Jacques Lacan, Pierre Klossowski, Roland Barthes, Émile Michel Cioran).

Základní Baudrillardův filozofický vokabulární rezervoár naplňují následující pojmy a témata: moc objektů, odcizení, simulace a mizení reality, reverzibilita, svádění, estetizace, hyperrealita, simulakra,

sémiokracie, ekstáze reality, viralita, virtualita, imploze, serialita, transpolitické, ob-scéní. Všechny zmíněné fenomény se průběžně objevují v různých variacích v mnoha jeho textech a domnívám se, že většina textů se dříve či později dotýká popisu a promýšlení mechanismu a důsledků procesů *simulace/fikcionalizace* a *reverzibility*. Uvedené fenomény Baudrillard neúnavně stopoval a odkrýval v nejrůznějších (tedy i prapodivných až nepravděpodobných) oblastech sociálního: od sexuality přes morálku, módu, cestování po sféru politiky. Čtenář mohl někdy po strávení jeho textů nabýt dojmu, že simulace je základním epistemologickým kódem pro pozorování okolního světa, v němž došlo k velkému spiknutí znaků, jež satelitně krouží nad mizející realitou.

Zaměříme-li pozornost na styl jeho psaní, na argumentační výstavbu jeho textů, zdá se, že jsou spíše literárním dílem než filozofickým traktátem, vystavěným s pomocí logiky, argumentace a přesných argumentačních výpovědí, vyjasněných a definovaných pojmů. Jistě k tomu přispíval Baudrillardův fraktální styl a téměř radostné produkování fikcionalizovaných a fikčních teorií. S kontinuitou svého teoretizování si Baudrillard hlavu příliš nedělal a podle vlastních slov vždy s potěšením sledoval, co jeho myšlenky u čtenářů (zvláště akademického typu) způsobovaly. Nežádá se jeho text básnický rozepne do mírně nesrozumitelné podoby, v níž lze však ocenit alespoň jistě barvitý a obrazotvornost podněcující jazyk.

Klíčovým tématem Baudrillardova myšlení je téma *simulace*. Jádrem úvah o simulaci je diagnóza mizení reálného/reality ve prospěch simulace a *hyperreality*. Podle Baudrillarda vznikají znakové světy nebo simulace, které již nedisponují žádnými referenty, které již nic neoznačují, pouze interreagují s jinými simulacemi, které zasypaly přístup ke smyslovému a bezprostřednímu vnímání světa.³ Simulace je hyperrealizace reálného, které se vymyká každé smyslové interpretaci. Tento proces začal podle Baudrillarda malými trhlinami, nesrovnalostmi, mikroskopickým odstupem světa, o němž se hovoří a světa, který skutečně byl. Model simulace vychází z vícenásobného řádu umělých znakových světů, jež nazývá *simulakra*. Baudrillard označuje tuto dominanci znaků jako *sémiokracii*. Podmínkou pro tuto bezreferenční epistemologii postindustriální společnosti

je podle něj skutečnost, že nové technologie, zvláště média, vystupují jako systémově založené faktory a že se staly kódy pro utváření moderních společností.

Mohli bychom k Baudrillardově diagnóze poznamenat, že diagnóza sama ještě nepopisuje faktické mizení a diagnóza v jeho případě nemusí plně pokrývat skutečnost, jako je tomu v případě fyzikálních zákonů. Hovoří-li o mizení reality, mizí spíše forma důvěrně známé reality. Baudrillard ovšem příliš nebere v potaz, že jeho diagnóza mizení reality stěží postihne elementární a nesimulovatelné události lidského života, jež mohou zmizet jen stěží a jsou diagnostikovanému hyperreálnému světu neodehnatelnými paralelními souputníky. Baudrillard se domnívá, že „skutečnost“ mizí proto, že není již možné rozlišovat mezi reálným a imaginárním, protože simulace odstranila „princip pravdy“ a tím „vymazala“ sémantickou ekvivalenci mezi signifikantem a signifikátem. Domnívám se, že podobné metaforické nakládání s pojmem (či „principem“) pravdy je poněkud svévolné. Podstatou světa simulací – nazývá jej *hyperrealitou* – je to, že nejprve existuje model, případně nekonečně na sebe sama odkazující model, a teprve pak událost. Oblíbeným příkladem simulace nahrazující realitu a příkladem ztráty reference, jež činí nemožným rozlišovat mezi televizním obrazem a realitou, je film *Kozoroh jedna*,⁴ v němž je NASA donucena z technických důvodů inscenovat expedici na Mars v televizním studiu. V průběhu vesmírné mise shoří kosmická loď bez posádky v atmosféře a „režiséři“ mise jsou donuceni fakticky usmrtit kosmonauty, kteří nikdy neopustili Zemi. Baudrillard to chápe jako příklad Istivosti simulace – pro realitu již není místo. Události musí nechat mediální realita za sebou a musí je přizpůsobit. Realita je vstřebávána/pohlcována hyperrealitou kódu a simulací. Na místo starého principu reality nás v Baudrillardově pohledu ovládá princip simulace. Když píší o simulaci mnozí autoři sci-fi, nezůstávají většinou u pouhé diagnózy či popisu světa ovládaného simulacemi. Velmi často naznačí, jak je možné tuto „metafyziku“ binárního kódu prolomit, jaké může mít situace vyústění (i k čemu může být simulace dobrá) a v líčení či domýšlení této problematiky se mi od doby Stanislava Lema zdají vynalézávější než Baudrillard-diagnostik (mnoh-

dy pouze imaginárních či hypotetických jevů).

S pomocí pojmu simulace se snaží Baudrillard charakterizovat i strukturu nejrůznějších moderních systémů. Ta se může stát totální, jestliže se vytrácí ohled na realitu, jež je nahrazována znaky nebo obrazy. Realita se stává hyperreálnou, skutečnější než skutečnost. *Hyperrealita* odnímá a redukuje kontrolní, zpětnovazebnou schopnost (např. očitého svědka) a anestetizuje (znectilivuje) veškerou primární zkušenost. Vztah k reálnému se posléze zakládá uvnitř systému díky jím samotným konstruovaným modelům reality. Pak se obtížně rozlišují sociální skutečnost a její simulace, realita a simulovaná realita. Baudrillard poněkud ironicky dodává, že v moderní informační společnosti je takové rozlišení i nesmyslné.

Vzájemné prostupování reálného a simulovaného způsobuje v jeho „simulantské“ optice situaci univerzální simulace, oživované inscenacemi reálného. Baudrillard nazývá tento stav *hypertelií*, nadměrným bujením simulovaného. Totéž se týká i znaků – je to jakýsi stav *sémiurgie*, který podle něj prožíváme od doby zbožního materialismu – díky zprostředkovaným obrazům, médiím, reklamě. Sémiurgie znamená, že vše se dá říci, vyjádřit, všechno může přijmout sílu nebo formu *znaku*. Svět je kosmopoliticky inscenován, zobrazován a sémiologicky organizován. Svět, jako industriální mašinerie, se esteticky projasňuje (a svádí) a jeho systém funguje spíše podle estetické nadhodnoty znaku než podle nadhodnoty zboží. Ve stavu hypertelie nastoupila na místo původně proklamované hry diferen-

cí, která měla stavět na původní veselé pestré a rozmanité vizi postmoderny, spíše progresu růstu stejného; systémy nepracují na svých rozporech, nejsou jimi poháněny, motivovány a obohacovány, nýbrž přecházejí do extáze sebezrcadlení. Stupňování různosti vyvolává současně rostoucí lhostejnost možností, které tato různost vytvořila. Různé možnosti se vzájemně neutralizují a splývají v indiferenci. Toto stupňování diferencí k indiferentnosti představuje pro Baudrillarda konec iluzí hypertrofovaného myšlení difference. V těchto konstelacích uvažuje Baudrillard o postavení subjektu, věcí, politiky, zlu, reverzibilních procesech, virtuální virulenci či satelitní existenci znaků a v základu jeho úvah o těchto fenoménech je stabilně zabudován pojem, s nímž bude pravděpodobně Baudrillard nerozlučně uveden do dějin filozofie: simulace.

Domnívám se, že rovněž předložený text „Realita překonává hyperrealismus“ obsahuje všechny zmíněné základní atributy Baudrillardova myšlení, včetně ukázky principu reverzibility, díky němuž může tvrdit, že „realita překonává hyperrealitu“ právě proto, že ji vnímáme ve znakové či estetické halucinaci.

Závěrem snad malou poznámku k textu. Možná si čtenář povšimne, že Baudrillard použil na jednom místě textu spojení „*ve skutečnosti je však třeba...*“ Že by se při vysvětlování hyperreality a simulace nakonec neobešel bez nehalucinující a simulaci nepodléhající *skutečnosti*, z jejíhož dosahu se lze stěží vzdálit? Baudrillardovo dílo bylo jeho skutečnou a nesimulativní smrtí již skutečně uzavřeno.

Poznámky:

1. *Le Système des Objets: la consommation des signes. Bibliothèque Mediations* 93, Paris, Gallimard 1968; později znovu v roce 1972.
2. Název upomíná na knihu V. Descobesa *Le même et l'autre* (1979, česky *Stejně a jiné*, Praha, OIKOYMENH 1995), která přibližuje českému čtenáři dění ve francouzské filozofii v letech 1933–1978.
3. Proč by pak ovšem nemohl Baudrillardovu tezi o „agónii reálného“ zastávat například Gorgiás, když v období bez televizoru a PC her popíral přítomnost skutečnosti?
4. *Capricorn One* (1978, režie Peter Hyams).